

KÁROLYI ÉS AZ ÓNODI VÉRFÜRDŐ

1707. június 6-án az ónodi országgyűlésen megdöbrentő, az európai politikai közvéleményt is foglalkoztató jelenetre került sor: súlyos sérülést, illetve halált okozó fegyveres támadás ért két vármegyei követet. Méghozzá nem is akárki, hanem a legfelső kuruc vezetéshez tartozó Bercsényi Miklós és Károlyi Sándor részéről. A történekről Károlyi Naplójegyzeteiben a következőket olvashatjuk: „Intra discursum occurált az sessióban Túrócz vármegye árultatása, kit vakmerőképen defendálván az követje, Rakovszki Menyhárt Okolicsányi Kristóf viceispánnal, összevagdaltatnak. Rakovszki meghal, az másik életben marad és sententiáztatik minden complex társaival.” Bár a többi évtől eltérően, 1707-ről nem csak szabályos, azaz havi, illetve napi bontásban készült napló maradt fenn Károlyitól, hanem egy összegzés is az esztendő általa legfontosabbnak tartott eseményeiről, ebben még rövidebb leírás olvasható a történekről: „Foly az ónodi mezőn az országgyűlés, az holott Turócz vármegye confoederatio ellen való scissiójáért gyalázatosan szenved. Hrakovszki Menyhárt, Okolicsányi Kristóf meghalnak.”¹

Ahhoz képest, hogy a komoly következményekkel járó, jogi és erkölcsi értelemben igencsak aggályos országgyűlési megszólítás mekkora visszhangot váltott ki bel- és külföldön egyaránt, s hogy abban Károlyinak meghatározó szerepe volt, az idézett forrás feltűnően szűkszavú. Mi több, hiányos, hiszen nincs benne említés Rakovszky és Okolicsányi halálának körülményeiről. Igaz, Károlyi diáriumára általában is jellemző a tömörség, az Ónodon történekr rendkívülisége miatt, s mert azokra egyéb írásaiban sem található utalás, mégis nehezen hihető, hogy a naplóról szófukarsága a véletlen műve.

Mivel azonban a rendelkezésre álló direkt források nem alkalmasak és nem elégségesek ennek a feltételezésnek a bizonyítására, közvetett adatokkal, analógiákkal és következtetésekkel, azaz a mikrotörténetírás és a pszichoanalízis módszerét is hasznosítva kísérlem meg interpretálni a tisztántúli generális magatartását és a történekrhez való viszonyulását. Meggyőződésem ugyanis, hogy ha van Károlyi életének olyan mozzanata, amelynek megértéséhez célszerű a pszichotörténeti aspektusú vizsgálat, az ónodi leszámolásban való részvétel ilyen. Teszem ezt annak tudatában, hogy a pszichoanalitikus elemzés mindig csak annyira lehet jó, mint maga a történelmi forrásanyag,² s hogy a pszichohistoria nagyobb teret enged a szubjektív értelmezésnek, mint a tradicionális történetírás. Éppen ezért, miközben az említett irányzat módszerét (is) alkalmazva szeretném bebizonyítani, hogy Károlyi ónodi szereplése nem „kisiklás” volt, hanem szervesen illeszkedik politikai pályája egészéhez, a tények figyelembe vételével igyekszem elkerülni az öncélú pszichologizálást.³

¹ Gróf Károlyi Sándor önéletírása és naplójegyzetei. Kiadja Szalay László. Magyar Történelmi Emlékek. IV. k. Pest, 1865. (a továbbiakban: Önéletírás...) 179., 192. o.

² Freud munkái alapján, erre a szempontra is felhívja a figyelmet Röckelein a pszichohistorikus módszerről szóló tanulmányában. Röckelein, Hedwig: A pszichohistorikus módszer hozzájárulása az „új történelmi biográfiahoz”. *Aetas*, 2002. 2–3. sz. 240. o.

³ Mintegy parodizálva azt, egyszersmind jelezve a pszichoanalízis sokszor tapasztalható kritikátnal elfogadásával kapcsolatos fenntartásomat, előadásomban a következőképpen fogalmaztam: „Nem kívánok olyasmiről elmélkedni, hogy volt-e speciális üzenete annak, hogy Károlyi kardéllal sújtott Rakovszky fejére, míg Bercsé-

Témánk szempontjából az tűnhet az egyik legfontosabb problémának, hogy az a Károlyi, aki 1706 elején a szenátus miskolci ülésére készített feljegyzésében, másokkal ellentétben, a törvényesség betartására hivatkozva ellenezte a Habsburgok magyarországi örökös királyságának eltörlését és az ellenállási záradék visszaállítását,⁴ másfél évvel később egy dicstelen attak részeként ugyanazon dinasztia detronizációja útját jelölt elhárítani az akadályt. Korábbi munkáimban már kifejtettem, hogy a Károlyi pályáját jellemző ellentmondások többnyire csak látszólagosak, s feloldásuk kulcsa politikai krédójában keresendő, amelyben abszolút elsőbbséget élvez a rendiség melletti elkötelezettség.⁵ Ez teszi érthetővé közpályájának „cikk-cakkjait” és változatos politikai eszköztárát. Ez magyarázza a Habsburg-ház iránt márcsak a családi hagyomány miatt is lojális szatmári főispán szembefordulását Béccsel 1703-ban, majd a körülmények változásával az 1711-es békekötés, a két esemény között pedig a trónfosztás érdekében tanúsított magatartását. Ezt a logikát követve arra kell gondolnunk, hogy a miskolci és az ónodi országgyűlést előkészítő rozsnyói tanácsülés között eltelt időszakban olyan horderejű dolognak kellett történnie, amely miatt, éppen a legmagasabbrendű cél érdekében, Károlyi számára az abrenunciáció is vállalhatóvá vált.

A fordulatot az önálló erdélyi fejedelemség ügye jelentette, amely a kurucok követeléseként a nagyszombati béketárgyalásokon fogalmazódott meg. Abban a reményben, hogy a külföldi garanciák mellett ez lehetne a rendi jogok érvényesülésének legfontosabb záloga. Persze Bécsben is tudták – hiszen a XVII. században többször megtapasztalhatták –, hogy egy független Erdély az uralkodó és a rendek hatalmi játszmáiban az utóbbiak pozícióját erősítené, ezért a dinasztia nem volt hajlandó annak elismerésére. A

nyi csak kardlappal ütött a vállára. Még kevésbé szeretnék a jelenetből olyan abszurd, ám elméletileg lehetséges következtetést levonni, hogy Károlyi vérszomjasabb, horribile dictu: lojálisabb is volt a fejedelemhez, mint a főgenerális, mert halálos sebet ejtett Rakovszkyn.” A konferencia szünetében kiderült, hogy a példázat nem volt szerencsés. Tóll László százados, a Hadtörténeti Múzeum osztályvezető-helyettese ugyanis figyelmeztetett, hogy a kardhasználat mikéntjének, a fizikai következményeken túl, jelképes jelentése is van. Míg a kardlapozás célja a megsebezényítés, a kardvágásé az ellenfél megsebesítése vagy megsemmisítése. Megköszönve és elfogadva a bírálatot, az Ónodon történetekkel kapcsolatban mégis megkockáztatom azt a véleményt, hogy Károlyi nem akarta „útteljesíteni” Bercsényit. Nem csak arra gondolok, hogy katonai képzettség híján (és általában is hiányos neveltetése miatt) az is feltételezhető róla, hogy nem ismerte a kardhasználat szimbolikáját – hiszen a lényeggel, a verés és a vágás közötti különbséggel nyilván tisztában volt –, hanem sokkal inkább arra a helyzetre, amelyben sor került az akcióra. Az Emlékiratok szerint Rakovszky és Okolicsányi közvetlenül megtámadásuk előtt a fejedelem mellett álltak, Bercsényi pedig Rákóczi másik oldalán foglalt helyet. Ezután következett Károlyi, akiről a fejedelem azt jegyezte fel, hogy a „Bercsényi mellett ülő Károlyi [...] úgy vágta fejbe az alispánt, hogy az rögtön holtan esett össze.” [II. Rákóczi Ferenc fejedelem emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig. Fordította *Vas István*. A tanulmányt és a jegyzeteket írta *Köpeczi Béla*. A szöveget gondozta *Kovács Ilona*. Budapest, 1978. 395–396. A továbbiakban: Emlékiratok...] Bár ez a mondat is azt bizonyítja, hogy az Emlékiratok nem mindig megbízható forrás (hiszen Rakovszky egyrészt nem alispán volt, másrészt nem halt meg azonnal), tételezzük fel, hogy az „ülérendet” illetően nem csalta meg a fejedelmet az emlékezete. Ez esetben a Károlyi és a Rakovszky közötti jelentős távolság miatt nagyonis elképzelhető, hogy Károlyi nem azt latolgatta, hogyan ragadja meg a kard markolatát, hanem hogy egyáltalán elérje Rakovszkyt.

⁴ *Károlyi Sándor*: Csekély Elmélkedés. In: A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. (Kiadja: *gróf Károlyi Tibor*, sajtó alá rendezi: *Géresi Kálmán*.) V. k. Budapest, 1897. (a továbbiakban: Károlyi Oklevéltár) 365. o.

⁵ *Kovács Ágnes*: Károlyi Sándor. Budapest, 1988. (a továbbiakban: *Kovács*, 1988.) 42–44. o.; *Uő*: Károlyi Sándor társadalmi-politikai nézetei a szabadságharc idején. In: „Rákóczi urunk... hadaival itten vagyunk.” A Szatmárnémetiben 1999 áprilisában megrendezett „Élő Rákóczi” konferencia anyagából szerkesztette *Takács Péter*. Debrecen–Nyíregyháza, 2000. 18. o. Újra kiadva: In: A Rákóczi-szabadságharc. (Szerk. *R. Várkonyi Ágnes, Kis Domokos Dániel*.) Budapest, 2004. 546. o.

tárgyalások 1706. július 22-én megszakadtak, s ezzel az előzményekhez képest új helyzet állt elő, áthidalhatatlannak tűnő szakadék keletkezett a két fél között.

Károlyi is úgy vélte, hogy Erdély „a Habsburgok mulasztása és törvénytelen hatalomgyakorlása miatt került a 17. század elején a török birodalom érdekszférájába”, ezért Bécsnek nincs joga örökös tartományként kezelni. A birodalom keretein belül, Magyarországhoz hasonlóan, szabad országnak kell tekinteni, melyet 1704. július 8-a óta Rákóczi szabadon választott fejedelemeként kormányoz. Erdélyt, mint önálló fejedelemséget „az egész keresztényiség javára és Magyarország szabadságának manutentiójára [kell] stabilizálni” – írja a Csekély Elmélkedésben.⁶ Tehát a bécsi udvar negatív viszonyulása az Erdély-kérdéshez legalább olyan fontos politikai motivációt jelentett Károlyi számára, mint 1703-ban annak felismerése, hogy a rendi sérelmek orvoslására nincs békés lehetőség. Az akkori helyzetértékelés következménye a Rákóczihoz való csatlakozás volt, a nagyszombati tárgyalások kudarca a detronizáció tervének támogatására készítette Károlyit. Méghozzá azért, mert meg volt győződve arról, hogy az önálló erdélyi fejedelemség elfogadtatásának csak nemzetközi támogatással van realitása. S mivel a mozgalom egyetlen, érdemleges segítséget nyújtó külföldi támogatója, XIV. Lajos a Habsburg-ház trónfosztása esetén volt hajlandó a kuruc állammal való szerződés kötésre, Rákóczi, a többi szenátorral együtt őt is meg tudta győzni a feltétel teljesítésének szükségességéről.⁷

Ennek az érvelésnek az alapján jogos a kérdés: miért nem volt fontos Erdély szuverenitásának elismertetése Károlyi számára a Pálffyval folytatott tárgyalások idején? Véleményem szerint azoknak a feltételeknek a hiánya miatt, amelyek 1707-ben még rendelkezésre álltak. Hiszen a súlyos gazdasági nehézségek miatti elégedetlenség ellenére a szabadságharcnak volt társadalmi támogatottsága, s ami a legfontosabb, jelentős létszámú hadserege, amely nem csak lehetőséget, hanem kényszert is jelentett a további hadakozás szempontjából. A kuruc sereg ugyan soha nem nyert komoly ütközetet a császáriakkal szemben, de uralma alatt tartotta az ország nagy részét, és kritikus helyzetekben – amilyen az ónodi országgyűlés előtti és alatti időszak is volt – képes volt a politikát befolyásoló erődemonstrációra.⁸ Mivel a döntően jogfosztott és deklasszálódott elemekből verbuválódott katonaságnak ekkor még a háború folytatásához fűződött érdeke, nem kétséges, hogy a neki nem tetsző békekötés esetén akár a polgárháborútól sem riadt volna vissza. Ha valaki, Károlyi tudta ezt, hiszen a tábormokok közül neki volt a legközvetlenebb kapcsolata a kuruc vitézekkel, ő ismerte leginkább a mentalitásukat.

A katonasággal szemben azonban a társadalom jelentős hányada a dinasztíával való megbékélést óhajtotta, amivel a fejedelem és környezete is tisztában volt. Szervezkedésüket megakadályozandó került sor az ellenzéki vármegyékkel kollaboráló (netán azokat irányító?) Forgách Simon letartóztatására, s ezért törekedett Rákóczi a detronizáció tervének titokban tartására. Erre utal Károlyi feljegyzése is a szenátus rozsnói tanácsülésé-

⁶ Károlyi Oklevéltár 371. o.

⁷ Emlékiratok... 385–386. o.

⁸ Hogy a katonaság, különösen a tisztek érdekei bizonyos körülmények között komoly hatással lehetnek a politika alakulására, jól bizonyítja a XVII. századi kuruc mozgalmak és Thököly Imre fejedelemségének története is, amelyet a téma kiváló kutatója, Benczédi László több munkájában is kifejtett. *Benczédi László: Rendiség, abszolutizmus és centralizáció a XVII. század végi Magyarországon* (1664–1685). Budapest, 1980.; *Uő: A „vitézlő rend” és ideológiája a Thököly-felkelésben. Történelmi Szemle*, 1963.; *Uő: A Thököly-felkelés társadalmi és politikai alapjai*. In: *A Thököly-felkelés és kora*. (Szerk. *Uő.*) Budapest, 1983.

ről: „nagy dolgok csendességgel folytak”.⁹ A vezetés tehát számolt az ellenzék országgyűlési színre lépésével, és elszánt volt a békepárt megtörését illetően.¹⁰ Ennyiben igaza lehet Kőkényesdinek, de abban aligha, amit a szabadságharc bukása után állított, hogy tudniillik Rákócziék előre megkomponálták az ónodi véres jelenetet. Valójában kizárható egy olyan forgatókönyv, ahogyan végül is az események megtörténtek. Hiszen azt nem lehetett tudni, hogy Okolicsányi és Rakovszky a – kifogásaikat kivizsgáló – törvényes eljárás megindítására tett javaslat elhangzása után is tovább érvelnek majd álláspontjuk mellett. Még ennél is kevésbé lehetett előzetesen arra a döbönt és hosszú csendre számítani, amely a fejedelmi orációt követte. Jóllehet az általános benuhátságot Rákóczi szenvedélyes szavai oldották fel, semmi sem igazolja, hogy a megrendítő beszéd lett volna a jeladás Bercsényi és Károlyi számára. Sokkal valószínűbb, hogy se Rákóczi, se tábornokai nem számítottak ilyen makacs ellenállásra, már csak azért sem, mert Rabutin Erdélybe vonulásának megakadályozására hivatkozva, ténylegesen a követek megfélemlítése céljából, hatalmas katonai biztosítás mellett került sor a diéta megnyitására.¹¹ Az ellenzék elszántága sokkal határozottabb lehetett, amely hozzájárulhatott ahhoz, hogy a fejedelem – önuralmát veszítve – megbántottságában kilátásba helyezze lemondását. Minden bizonnyal ennek várható következményei – a szabadságharc ellehetetlenülése, az ország cseh-típusú integrációja – és a Rákóczit ért méltánytalanság miatti felháborodás készítette Bercsényit Rakovszky megtámadására, amelyhez Károlyi szinte azonnal csatlakozott.

Bercsényi esetében – tekintettel indulatos és ideges természetére – jobban érthető a heves reakció, mint Károlyiéban, aki tartózkodott a szélsőségektől és általában konszenzusra törekedett. Ezúttal azonban, a jogállamiság ségényére, úgy vált ítéletvégrehajtóvá, hogy nem volt törvényes ítélethozatal. Az eset szinte sugallja a kérdést: mi volt Károlyi indítéka? Mindenek előtt politikájának vezérelve, a rendi világ megőrzésére való törekvés, amelyhez képest minden más politikai célkitűzés eszközzé degradálódott értékrendjében. Beleértve a független erdélyi fejedelemséget, az annak elismertetése szempontjából fontos francia–magyar szövetséget, ennek feltételeként pedig a trónfosztást is. Így nincs mit csodálkozni azon, hogy Károlyi a legradikálisabb lépésre is kész volt a békepárt ellen, mert az veszélyeztette a detronizációt, aláasta a mozgalom folytatásához nélkülözhetetlen társadalmi egységet, megingatta Rákóczi tekintélyét, holott a szabadságharcnak még volt tartaléka, következésképpen esélye is célja elérésére.

Természetesen Károlynak is tudomása volt a szervezkedők által megfogalmazott, itt nem részletezendő nehézségekről, sőt a sérelmek egy részével egyet is értett. Egy évvel korábban például a Csekély Elmélekedésben fejtette ki véleményét arról, miért nem méltányos a kiváltságosok, köztük a nemesség megadóztatásának szándéka.¹² Nem lehetett ínyére az a – szintén Rozsnyón beterjesztett – javaslat sem, hogy rézpénzzel lehessen adósságot törleszteni és zálogbirtokot kiváltani, hiszen – más kuruc vezetőkhez hasonló-

⁹ Önéletírás... 176. o.

¹⁰ Károlyi önéletírása is azt bizonyítja, hogy a fejedelem minden alkalmat megragadott a kuruc vezetők meggyőzésére. Károlyi már május 14-én csatlakozott Rákóczihoz Szerencsen, ahonnan együtt vonultak át Ónodra, s szinte minden nap tanácskoztak. Bercsényi megérkezését követően többször konzultáltak hármasban, illetve a szenátussal „országos dolgokról”. Önéletírás... 191–192. o.

¹¹ Beniczky Gáspár naplója. In: Rákóczi Tükör. (Szerk. Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes.) Budapest, 1973. (a továbbiakban: Rákóczi Tükör) II. k. 343–344. o.

¹² Károlyi Oklevéltár 366. o.

an – feleségével együtt számos esetben kikötötte, hogy nem fogadják el a kongót.¹³ Azt is tudta, hogy a rézpénz inflációt gerjeszt, amelynek terhét jórészt a civil lakosság viseli, s hogy a megyék számára nagy megterhelést jelentenek a szolgáltatások¹⁴ és a katonaság egyre gyakoribb visszaélései. Ám volt benne annyi bölcsesség, hogy felismerje: nem akkor kell panaszkodni, amikor a körülmények változása még inkább megköveteli az összefogást és az áldozatvállalást, mint korábban. Nem lehetett benne kétség a szervezkedés jellegét illetően sem, hiszen az ellenzék, különösen a turóciak kitartóan és módszeresen próbálták megosztani a konföderációt, ami a hadiállapokra tekintettel elfogadhatatlan volt. Ráadásul abban a körlevélben, amelyet a megye alispánja és jegyzője 1707. január 7-én bocsátott ki, az elviselhetetlennek tartott terhek kifogásolása mellett arra hivatkozva követelték a béketárgyalások folytatását, hogy a háború folytatása a kuruc vezetők érdeke.¹⁵

Mindezek alapján Károlyi indokoltnak tarthatta a pártütők felelősségre vonását és megbüntetését, bár ő maga valószínűleg sosem kezdeményezett volna olyan jelenetet, mint amilyenek részesévé vált. Az akcióba lendülő Bercsényi mellett viszont semmiképpen sem maradhatott tétlen, hiszen a gyanú árnyéka vetült volna rá.

Károlynak minden bizonnyal eszébe jutott és intő példaként szolgált Forgách Simon esete is. A császári seregből való átállása után tábornaggyá kinevezett Forgách rendszeresen megszegte Rákóczi és Bercsényi utasításait, de letartóztatására nem ezért került sor. Fogságba vetésének igazi oka, a tábornok emlékirata szerint is, az volt, hogy a háború terhei miatt elkeseredett megyék, mivel Bercsényinél nem találtak meghallgatásra, „teljes bizalommal [hozzá] fordultak, felfedték előtte sok nyomorúságukat, tanácsot kértek tőle [...] Végül is, mint a fejedelem rangban második tanácsadója, éles hangú levelet írt a fejedelemnek, s abban kérte őt, hogy az országgyűlés törvényei szerint kezdjen hozzá a meglévő bajok orvoslásához. A kincstartók adjanak számot az ország jövedelméről, s mind a katonák fizetését, mind pedig a rézpénz ügyét” hozzák rendbe.¹⁶

Károlyi pontosan tudta, hogy a parancsmegtagadás csak ürügy volt Forgách letartóztatására, s hogy ezen az alapon a fejedelem a többi tábornokkal, köztük vele szemben is hasonlóképpen járhat el, hiszen egyikük engedelmességével és katonai teljesítményével sem volt maradéktalanul elégedett. Jóllehet Károlyi, Forgáchcsal ellentétben, nem avatkozott be Rákóczi hatáskörébe, és nem vett részt semmilyen politikai konspirációban, neki is voltak konfliktusai a fejedelemmel. Amikor például 1704-ben a parancsnoksága alá tartozó Gencsyt és Ibrányit – fejedelmi utasításra – Forgách elfogatta, Bercsényi pedig harácsolással rágalmazta meg, felháborodásában feljegyzést készített Rákóczi számára Magamnak gravamenjei címmel.¹⁷ Ebben az őt ért méltánytalanságokat ugyan

¹³ Amikor például egyik birtokos társuk, Kállai Ferenc ki akarta váltani a Károlyiéknak elzalogosított semjéni jobbágyságot, Barkóczi Krisztina feltételül szabta, hogy csak ezüstpénzt fogadnak el. MOL A Károlyi család nemzetségi és főtí levéltára. P 1507. Olesva, 1706. augusztus 26.

¹⁴ Rákóczi Károlyihoz írt levele is tanúsítja, hogy a szolgáltatások behajtása minden kerületben gonddalbajjal járt: „Az mi az rozsnyai determinációkat illeti: mindazoknak nemcsak az Kegyelmed districtusában, de másokban is gyarol effectusát tapasztaltuk az vármegyék részéről.” Archivum Rákóczianum. Első Osztály. (Szerk. *Thaly Kálmán.*) (A továbbiakban: AR) II. k. 67. o.

¹⁵ A körlevelet közli *Áldásy Antal*: Az 1707. évi ónodi országgyűlés története. *Századok*, 1895. 712–713. o.

¹⁶ Forgách Simon Emlékirata. In: Rákóczi Tükör. I. k. 503–504. o.

¹⁷ Rákóczi Tükör. I. k. 116–127. o.

hosszasan sorolta, de szemlátomást ügyelt arra, hogy se a hangneme, se a mondandója ne sértse a fejedelmet. Ehhez képest meglepő, hogy feleségét teljesen másként tájékoztatta a feljegyzés tartalmáról. „Meg írtam – holott ilyen formában nem írta meg –, hogy törvénytért kötöttük fel az kardot, de ő Nagysága igen törvénytelenül kezd bánni velünk...”¹⁸

A levél azért érdekes, mert nem csak azt tanúsítja, hogy időnként Károlyi túlzásokra ragadtatta magát, hanem azt is, hogy Rákóczi szerinte sem járt el mindig jogszerűen, de ezt csak feleségének merete megemlíteni. Sértettségét azonban érezte a fejedelemmel, aki, valószínűleg a gravamenek hatására, magához hívatta, s még titkárát, Pápai Jánost is elküldte hozzá. Ám Károlyi csak azt követően jelent meg a verebélyi hadiszálláson (1705. január végén), amikor emberei kiszabadultak a fogságból.¹⁹ A balszerencsés zsigói csata után szintén nézeteltérés támadt Rákóczi és Károlyi között, mert a tábornok – ugyancsak sérelmeire hivatkozva – nem akarta elvállalni az erdélyi főparancsnokságot. Az erre reagáló fejedelmi válaszban megfogalmazott és az ónodi beszédben elhangzott szemrehányások között feltűnő a hasonlóság, sőt, mindkettőből ugyanaz az érzelmi túlfűtöttség árad. „Hogy pedig Kegyelmed súlyos fáradságitól megnyugodhassék, resolváltam magamat, hogy felváltsam magam Kegyelmedet; [...] holnap [...] indulok, mivel mást nem küldhetek. Tudom, mire vetem személyemet, úgy (az mi nehezebb) hazám dolgait is, de legalább satisfaciálok hazámhoz való kötelességemnek, [...] lássa az katoná, ha otthágy; régen resolváltam magamat az áldozatra” – írta Rákóczi,²⁰ melynek hatására Károlyi néhány napon belül megszervezte a Dés és Tasnád közötti védelmet. A probléma tehát megoldódott, de másfél évvel később, az országgyűlésen eluralkodott, rendkívül feszült hangulatban Károlyi nem lehetett biztos abban, hogy nem újulnak-e ki és nem nagynak-e fel a régi sérelmek.

A drámai helyzetben – végtére is a turóciak viselkedése olyan reakciót váltott ki, amely legfeljebb csak a fejedelem elleni merénylet esetén lett volna indokolt – elvileg az sem volt kizárt, hogy passzivitása esetén, ha nem is Rákóczi, Bercsényi fogja megvádolni azzal, hogy összejátszik a párttűtökkel. Károlyi ugyanis meg volt győződve arról, hogy Bercsényi ott gáncsolja, ahol tudja, és ebben nem is tévedett. Eltekintve most azoknak az eseteknek a felsorolásától, amelyek Károlyi igazát bizonyítják, egyetlen levélre hivatkoznék. Ezt 1706. december 13-án írta a főgenerális Rákóczinak s benne egy rövid, ám igen figyelemreméltó mondat olvasható Károlyiról: „Forgács, s az én replicám tompították pennáját”.²¹ Az én olvasatomban ez azt jelenti, hogy Forgách letartóztatása és annak Bercsényi-féle indoklása óvatosabbá tette Károlyit a véleményformálásban. Annál is inkább, mert nem sokkal Forgách letartóztatása előtt ő sem hajtotta végre a fejedelem parancsát, nem akadályozta meg Starhemberg és az Erdélyből kijövő Rabutin egyesülését, amiért Rákóczi ki is fejezte rosszallását.²² Mindezek alapján szerintem nem alaptalan az a feltételezés, hogy a politikai motiváció mellett Károlyinak taktikai szempontjai is lehettek, amikor kardot rántott. Mint ahogyan ilyen megfontolások vezették Sztrijben is,

¹⁸ Károlyi 1704. december 29-én írt levele: Károlyi Sándor levelei feleségéhez (1704–1724). (Szerk. Kovács Ágnes.) Debrecen, 1994. (a továbbiakban: Károlyi levelei...) I. k. 27. o.

¹⁹ Kovács, 1988. 73. o.

²⁰ Károlyi Oklevéltár 334–335. o.

²¹ AR V. k. 342. o.

²² AR I. k. 644–646. o.

ahol 1711. március 27-én abból a célból kereste fel a fejedelmet, hogy tájékoztassa a Pálffyval megkötött megállapodásról és megnyerje őt a békekötésnek. Tudjuk, hogy bár szándékában állt, nem vallotta be, hogy ő maga már fel is esküdött I. József-re. Hallgatásának több oka is lehetett, az egyik biztosan az volt, hogy az ellenséges légkörben várható letartóztatása esetén minden erőfeszítés kárba vész, amely a megegyezésre irányult.

A politikai és taktikai szempontok mellett érzelmi okok is szerepet játszhattak Károlyi magatartásában, aki őszintén tisztelte a fejedelmet, és azt is fel tudta mérni, mit köszönhet neki. S itt elsősorban nem a vagyoni helyzetét kedvezően befolyásoló lehetőségekre, például a birtokperekben a família javára hozott döntésekre gondolok, hanem a Rákóczi környezetében megszerzett tudásra. A gazdasági, gazdaságpolitikai, katonai és az általános műveltség körébe tartozó ismeretekre. A szabadságharc alatt Károlyi sok mindent megtanulhatott abból, aminek elsajátítását gyermek- és ifjúkorában megtagadta tőle a sors. Károlyi ragaszkodott a fejedelemhez, s úgy vélte, hogy kapcsolatuk még jobb lehetne, ha Bercsényi nem áskálódna ellene. Tény, hogy Rákóczi és Károlyi együttműködése mindig zavartalanabb volt a főgenerális távollétében.

Az, hogy 1705-ben született fiát Ferencnek kereszteltette, semmit sem bizonyít az érzelmi kötődésből, hiszen akkoriban szokás volt a gyermekeknek tekintélyes emberek, például az uralkodók nevét adni. Az azonban jelzésértékű, hogy Károlyi 1715-ig, Rákóczi hazaárulóvá nyilvánításáig, sokat fáradozott azon, hogy a fejedelem hazatérhessen és teljes körű kegyelemben részesüljön. Úgyszintén sokatmondó, hogy évekkel a szabadságharc után többször hivatkozott a fejedelemre, szinte nosztalgiával. Például abban az 1722. évi diéta idején írt levélben, amelyben a képviselő társak restségéről és felelőtlenségéről panaszkodott feleségének: „... csél csóf az urak, a statusok eszem iszom [...] dolgozom, mint Ferencz idejében. Másokat is ösztönzök, hogy rajtunk ne múlják.”²³

Károlyi ónodi viselkedésének okait kutatva, az elemző megteheti, hogy egymástól szétválasztva mutasson rá a politikai, taktikai és érzelmi motivációkra, amelyek a konkrét helyzetben természetesen együtt és pillanatok alatt hatottak. Ónodon ezek kombinációja ösztönözhetette Károlyit a rendkívüli cselekedetre, amelynek tétjét Bercsényi kardlázása után minden bizonnyal felmérte.

Ha viszont ennyire motivált volt Károlyi ónodi magatartása, miért hallgatta agyon a véres eseményekben való közreműködését? Megítélésem szerint a szégyenérzet miatt, amely mindannyiszor hatalmába kerítette, ha elégedetlen volt önmagával, vagy kivetni-valót talált saját viselkedésében. Ilyenkor a – néha szánalmas – önmeggyőzési kísérletek mellett a feleségével való beszélgetés, az asszony tanácsai vagy éppen dorgálása nyugtatták meg leginkább. Nem tartom véletlennek, hogy első útja rögtön a trónfosztás után Ónodról is Barkóczi Krisztinához vezetett, mint mindig, ha lelki gyötrelmek kínozták.²⁴

Összegzésképpen: életútját és gondolkodásmódját figyelembe véve úgy vélem, Károlyi nem volt és nem is lehetett büszke ónodi szerepvállalására, de viselkedését ezúttal sem öncélú indulat, még csak nem is az országgyűlésen kialakult, bizonyos mértékben valószínűleg őt is befolyásoló tömegpszichózis, hanem a politikai, taktikai és érzelmi motivációk bonyolult szövevényéből is kimutatható okszerűség vezérelte.

²³ Károlyi levelei... II. k. 385. o.

²⁴ Erről részletesebben: *Kovács Ágnes*: Károlyiné Barkóczi Krisztina férjéhez írt levelei a szabadságharc idején. In: *A Rákóczi-szabadságharc és Közép-Európa.* (Szerk. *Tamás Edit.*) Sárospatak, 2003. II. k. 135–137. o.

Ágnes Kovács

SÁNDOR KÁROLYI AND THE BLOODBATH IN ÓNOD

Summary

On 6 June 1707, in the Diet in Ónod, a shocking event took place that attracted the attention of the European political public, as well. Two county deputies were attacked by arms; one of them got severely, the other fatally wounded. The attackers were two leading figures of the Hungarian War of Independence: Miklós Bercsényi and Sándor Károlyi. Károlyi was not and could not be proud of what he did in Ónod, but his deeds were not motivated by pure anger or by the mass hysteria that arose in the session, although the latter must have influenced him too, to some extent. He was led by a combination of political, tactical and sentimental reasons instead. What were his motives? In the first place, his guiding principle in politics was the preservation of the feudal system, which he placed above all other political objectives, including an independent Transylvanian Principality; a French-Hungarian alliance that the latter's recognition required; and the dethronement of the Habsburg dynasty that was a precondition for the alliance. Therefore, it was no surprise that Károlyi was ready to take even the most radical measures against pacifists who represented a menace to the dethronement; undermined the unity that was essential for the ongoing activity of the movement; and weakened Rákóczi's authority, although the War of Independence still had its reserves and consequently its chances of reaching its aim.

Ágnes Kovács

KÁROLYI ET LE BAIN DE SANG D'ÓNOD

Résumé

Le 6 juin 1707, la Diète d'Ónod devint le théâtre d'un événement qui éveilla également l'intérêt des milieux politiques européens: deux délégués de comitat furent mortellement blessés par arme. Les auteurs de ces faits n'étaient pourtant pas n'importe qui. Il s'agit de Miklós Bercsényi et de Sándor Károlyi, deux membres du haut commandement kouroutz. Károlyi n'était pas – ne pouvait pas – être fier du rôle qu'il avait joué à Ónod. Toutefois son comportement ne s'explique pas par la violence gratuite, ni par la psychose de masse ayant gagné la Diète qui a dû, dans une certaine mesure, l'influencer. Károlyi suivait une logique à la base de laquelle on découvre des motivations politiques, tactiques et émotionnelles très complexes. Quel était le motif de Károlyi? Tout d'abord, le principe de sa politique qui résidait dans la volonté de conserver la société des Ordres. Il considérait tous les autres objectifs politiques comme des moyens au service de ce but, y compris la principauté indépendante de la Transylvanie, l'alliance franco-hongroise si importante pour la reconnaissance de celle-ci, ainsi que le détronement. Alors, il n'est pas étonnant que Károlyi ait été prêt à l'action la plus radicale contre le parti de paix qui menaçait le détronement et l'unité sociale indispensable pour la poursuite du mouvement et ébranlait l'autorité de Rákóczi, alors que la guerre d'indépendance avait encore des réserves et, par conséquent, des chances d'atteindre ses objectifs.

KÁROLYI UND DAS BLUTBAD VON ÓNOD

Resümee

Am 6. Juni 1707 kam es in der Diät von Ónod zu einer erschreckenden Szene, die auch die europäische politische Öffentlichkeit beschäftigte: die Deputierten zweier Komitate wurden von Bewaffneten angegriffen und dabei schwer verletzt, bzw. getötet. Und zwar nicht von irgendwelchen Leuten, sondern von Miklós Bercsényi und Sándor Károlyi, die zur obersten Führungsriege der Kurutzen gehörten. Károlyi war und konnte auf seine Rolle in Ónod nicht stolz sein. Seine Handlung wurde aber diesmal nicht von einer eigennützigen Erregung und auch nicht von der Massenpsychose geleitet, die sich bei der Diät herausgebildet und in bestimmtem Maße wahrscheinlich auch auf ihn gewirkt hatte, sondern von rationellen Dingen, die sich aus dem verworrenen Geflecht von politischen, taktischen und emotionalen Motivationen ergab. Was waren die Beweggründe von Károlyi? Vor allen Dingen das Grundprinzip seiner Politik, das Streben nach der Bewahrung der ständischen Welt. Im Verhältnis dazu wurden alle anderen politischen Zielsetzungen in seiner Wertordnung zu Mitteln degradiert. Das unabhängige Fürstentum Siebenbürgen und das aus der Sicht der Anerkennung dessen wichtige französisch-ungarische Bündnis, und als Voraussetzung dessen auch die Dethronisation mit eingeschlossen. So ist es nicht verwunderlich, dass Károlyi sogar zum radikalsten Schritt gegen die Friedenspartei bereit war, weil diese die Dethronisation gefährdete, die Geschlossenheit in der Gesellschaft, die zur Fortsetzung der Bewegung unabdingbar war, untergrub und das Ansehen von Rákóczi erschütterte, obwohl der Freiheitskampf noch über Reserven verfügte und folglich auch eine Chance hatte, sein Ziel zu erreichen.

Агнеш Ковач

КАРОЙИ И ОНОДСКОЕ КРОВАВОЕ ПОБОИЩЕ

Резюме

6 июня 1707 года на государственном собрании в Оноде произошел потрясающий случай, привлёкший внимание политического общественного мнения Европы: был произведен вооруженный налет на послов двух комитатов. Притом нападение совершили не кто-либо, как со стороны Миклоша Берченьи и Шандора Каройи, принадлежавших к верховному руководству куруцев. Каройи не имел права гордиться, да и не испытывал гордости за содеянное им в Оноде, но его поведение диктовалось на сей раз ни самоцельной яростью, ни массовым психозом, в определенной мере, по всей вероятности, повлиявшим и на него, а политическими, тактическими и эмоциональными мотивациями, которые сплелись в сложный клубок ярости. Что послужило поводом для поступка Каройи? Прежде всего, руководствуясь своей политикой, стремлением к сохранению мирового порядка, в сопоставлении с которым все другие политические целеустановки были деградированы на шкале ценностей. В том числе и независимое трансильванское княжество, французско-венгерское союзничество, столь важное с точки зрения признания его, и в качестве условия его также низложение правителя с трона. Таким образом нечему удивляться, что Каройи был готов сделать самый радикальный шаг против стоявших за мир партий, ибо их тактика ставила под угрозу свержение правителя, подрывала общественное единство, столь необходимое для продолжения движения, поколебала авторитет Ракоци, хотя борьба за свободу все еще располагала крупными резервами, а следовательно и шансами для достижения цели.